

סיכום

יש חששות רבים מפני שימוש בתוכנות מחשב בתחום הפסיקה שאי אפשר לבטל בהינף יד. חששות אלו הם בעיקר מבעיות חינוכיות והרגלים לא טובים שנובעים מהשימוש במחשב. אולם לעניות דעתי, יש לחלק בין בעיות חינוכיות לבין עצם הדיון לגבי מהימנות תוכנות מחשב והשימוש בהן בפסיקה. בשאלה העקרונית, אם ניתן לסמוך על תוכנת מחשב בפסיקה ההלכתית, ראוי לחלק בין שלושה סוגים של תוכנות:

- א. תוכנה שתפקידה לקדם סדר ויעילות.
- ב. תוכנה שתפקידה לגלות או להציף בעיות הלכתיות שייבדקו לאחר מכן על ידי שכל אנושי.
- ג. תוכנה שתפקידה לסווג שאלה הלכתית על פי ניסיון העבר בעזרת שימוש בבנייה מלאכותית.

לגבי שתי התוכנות הראשונות, אין שום בעיה של התערבות בפסיקה. לעומת זאת לגבי התוכנה השלישית ראוי לבחון כל מקרה לגופו על פי מומחים בלמידת מכונה.

אמירה למכונה בשבת / הרב מנחם פרל

בתגובה למאמריהם של הרב אריאל קטן והרב פרופ' דרור פיקסלר, אמונת עתיך 129-130, אקדים ואומר את מסקנתי, כי לענ"ד השימוש בעוזרת אישית וירטואלית אסור בשבת. את נימוקיי אחלק לארבעה מישורים.

א. מדיניות הלכתית

אומנם אין בכוחנו לגזור גזרות אחר חתימת התלמוד.¹⁹ עם זאת קביעות רבות של מדיניות הלכתית הדומות לגזרות התקבלו בציבור בדורות האחרונים, מהן איסור רכיבה על אופניים²⁰ ואיסור צפייה בטלוויזיה.²¹ עוזרת אישית (ע"א) כמעט ואינה מצויה בשימוש בישראל עדיין, ואם כן, לא קיים בה צורך אמיתי (בעת הזו). במצב כזה, שהמכשיר נתפס בעיני ההמון ככל מכשיר חשמלי אחר, היתר השימוש בו עלול להביא אנשים להשתמש בו דווקא בשבת (כי ביום חול, עדיין קל יותר בארץ לפעול בדרכים אחרות) ובהחלט לסחוף אותם להשתמש בו ללא גבולות ברורים. הגבולות ששורטטו במאמרים הנ"ל אינם ברורים דיים למשתמש, כפי המצוי אצל אנשים רגילים שלא לקרוא את 'האותיות הקטנות'. הגרש"ז אורבך דן רבות מול ה'חזון איש' ביחס לאיסור סגירת מעגל חשמלי בשבת, וכידוע גם הקשה על שיטת ה'בית יצחק', ולא תירץ, אלא נקט כשיטתו של ה'בית יצחק' משום ש'כבר הורה זקן'. אך

19. רא"ש, שבת פ"ב ס' טו.

20. שמירת שבת כהלכתה, פרק טז סעי' יח.

21. ראה ציץ אליעזר, ח"ג סי' טז, ועוד.

מעבר לכך, היה לו נימוק נוסף: 'וגם שהמון העם יטעו מזה ויאמרו: כמו שזה מותר, כך מותר להדליק ולכבות אור החשמל'.²²

ב. אוירת השבת

השבת היא יום השביתה מכל מלאכה ומכל טרחה, עד כדי כך שבירושלמי (שבת פט"ו ה"ג) נאמר:

אמר רבי חנינא: מדוחק התירו לשאול שלום בשבת. א"ר חייא בר בא: רשב"י כד הוה חמי לאימיה משתעיא סגין, הוה אמר לה: אימא, שובתא היא. תני: אסור לתבוע צרכיו בשבת.

הרמב"ן²³ מגדיר כל פעילות של טרחה הממלאת את השבת כחילולה:

יהיה לכם שבתון - שיהיה יום שביתה לנוח בו... ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה ב"ט אפילו מדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום... ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחנים על שלחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח. וזהו פירוש טוב ויפה.

בסימנים שו-שז, מתאר ה'שלחן ערוך' את תחומי איסור 'ממצוא חפצין ודבר דבר'. כמה קשה הוא הדבר, לעמוד בכל תנאיו. שמונת התנאים להיתר השימוש באלקסה (כמוצע במאמר האחרון) לא ימנעו מהציבור לעבור על איסור זה, שכן תנאים אלו הם 'אותיות קטנות'.

ג. איסורים ממש

1. מלאכה או 'עובדין דחול'

המחברים יוצאים מנקודת הנחה כי בחיבור מעגל חשמלי בשבת אין כל מלאכה, ואיסורו נובע מ'עובדין דחול'. אכן זו שיטתם של הרב יוסף אליהו הנקין ותלמידו הגדול הרנ"א רבינוביץ ז"ל, אך רוב הפוסקים סוברים אחרת. השיטה המקובלת יותר היא שסגירת מעגל חשמלי ויצירת זרם אסורה מדרבנן מדין 'מוליד'. לא מעט פוסקים סוברים כי איסורו מהתורה, מדין 'בונה' או 'מכה בפטיש', ואכמ"ל.

אומנם, כאשר לא נוצר מיתוג ממש, כרוב המעגלים החשמליים המודרניים, לכאורה אין איסור לכולי עלמא, אך לא כך כתבו הפוסקים. מקובל להתייחס גם לשינוי זרם שנראה כמו on/off כפעולה של ממש (האסורה מהתורה או מדרבנן וכו"ל). הרש"ז אוירבך, שהתיר שינוי זרם, הגבילו למקום צורך או מקום מצווה וכדומה. תיתכנה לכך כמה

22. שערים המצוינים בהלכה, ח"ב עמ' קד.

23. רמב"ן, ויקרא כג, כד; ריטב"א ר"ה לב ע"ב.

סיבות: האחת, מאחר שיש סוברים ששינוי זרם אסור לחלוטין, יש להתחשב בשיטתם כאשר ניתן; השנייה, משום מראית העין (כ"כ לנו הרי"י נובירט), והשלישית, משום ששינוי זרם דינו כתוספת רית, רק כאשר הוא ניכר מלכתחילה פועל, אך אם היה זרם מראש אלא שלא היה מורגש בחוש הוא או תוצאתו, ורק לאחר שינויו הוא מורגש, שמא גם בזה יש 'ממוות לחיים'. מסתבר ששינוי זרם קל יותר מאשר גרמא, אך עדיין אינו מותר גמור בכל תנאי. גם מערכת השבת-קול, שבה השקיע הרב ישראל רוזן ז"ל, מיועדת בהגדרה לצרכי מצווה בלבד.

2. דיבור היוצר פעולה

מסתבר שאף שאין מלאכה דאורייתא כתוצאה מהאמירה לע"א, יש 'פעולה אקטיבית מיוחדת' המיועדת להפעיל מערכת מסוימת. הציטוט שהובא מהרב ישראל רוזן ז"ל איננו נכון בהקשר שבו הונח. לשיטתו 'פעולה אקטיבית מיוחדת' אסורה בשבת. היתרו ביחס למערכת ההגברה מבוסס על אדם 'המדבר כדרכו', אך לא על זה המורה הוראות כדי שהמכשיר יפעל לבצען.

ד. הערות נקודתיות

1. הטענה כי 'אין כל קשר בין האמירה לבין הפעולה' - איננה עובדה אלא פרשנות, שהרי סוף סוף אילו לא היה מדבר, לא הייתה מתרחשת הפעולה. טענתם, כך מסתבר, היא שהקשר רחוק. אלא שלענ"ד לצופה מהצד, הקשר נראה קרוב מאוד. אמת, גם במכשירי הגרמא הדבר כך, אלא שהיא הנותנת, היתרם מוגבל לענייני רפואה וביטחון בלבד.
2. דברי הגרש"ז אורבך שצוטטו ביחס לשימוש ברמקול בשבת 'דלא מצינו איסור השמעת קול כי אם ע"י מעשה, ולא בדיבור גרידא' - מתייחסים לגזרת חז"ל של השמעת קול, והיינו בכלי שיר ודומיהם. הע"א איננו אסור מצד השמעת קול דווקא, אלא בעיקר מצד חשש עשיית המלאכות באמצעותו; טרדה ממנוחת השבת בכך שיש עוד מה להפעיל או ליצור, ו'סגירת' מעגל חשמלי חדש.
3. לאחר ההנחיות נכתב:

כאשר ייכתב כישור לאלקסה אשר ייעד להפעלה לפני שבת... על הקישור לבצע את הפעולות הבאות...
האם סביר בעיניכם כי כעת תתירו את השימוש באלקסה במגבלות 'האותיות הקטנות', ומחר תדרשו 'חומרה נוספת' והיא תתקבל על לב הציבור?!

תגובה לתגובה / הרב פרופ' דרור פיקסלר

תודה רבה לרב מנחם פרל שהעלה פעם נוספת את הנושא לדיון, ובקצרה נבהיר את הדברים שאולי לא הודגשו מספיק במאמר עצמו:

א. מדיניות הלכתית ואווירת השבת

אומנם הרב פרל בתגובתו חילק בין מדיניות הלכתית ובין אווירת השבת, אבל למעשה גם בפרק של המדיניות הלכתית כתב על אווירת השבת, ואחבר בין הדברים. כפי שגם אנו כתבנו במאמר, ע"א כמעט ואינה מצויה בשימוש בישראל עדיין, ודווקא מסיבה זו נראה לנו נכון להתייחס לדברים כבר היום. לא חייבים תמיד רק להגיב באיחור... כבר לימדנו מו"ר הגרנ"א רבינוביץ זצ"ל כיצד יש להתייחס למדיניות הלכתית ואיך מרבים עונג שבת בעזרת מערכות חשמליות. את מהות השבת מפרש הנביא (ישעיהו נח, יג):

אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר. ביאר האמורא רבה (פסחים סח ע"ב): 'הכל מודים בשבת דבעינן נמי **לכם**', ופירש רש"י: 'שישמח בו'. ועל פי דברי רבי יוחנן (שבת ק"ח ע"א) מסכם הרמב"ם את הלכות שבת כך: וכל המשמר את השבת כהלכתה ומכבדה ומענגה כפי כוחו - כבר מפורש בקבלה שכרו בעולם הזה... שנאמר אז **תתענג** על ה' והרכבתך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך, כי פי ה' דבר (ישעיהו נח, יד).

כל הלכות שבת כולן מיועדות להביא לידי עונג, לשמח את הבריות. הקדמה במדעים ובטכנולוגיה הביאה לכך שניתן היום לענג את השבת הרבה מעבר למה שהיה אפשרי לפני כמה דורות. המצאת החשמל שינתה את אורח חיינו לטובה בהרבה מישורים ותרמה רבות לעונג השבת. גם הע"א היא חלק מהתהליך הזה. לפיכך, לא רק שלא כדברי הרב פרל שיש בשימוש בע"א פגיעה באווירת השבת, אלא ההפך; יש בכך מצוות עונג שבת.

ב. איסורים ממש

1. מלאכה או עובדין דחול

הטענה כי בהיתרנו לע"א יצאנו מנקודת הנחה כי בחיבור מעגל חשמלי בשבת אין כל מלאכה, ואיסורו נובע מ'עובדין דחול' כלל אינה נכונה. אכן זו שיטתם של הרב יוסף אליהו הנקין, הגרש"ז אויערבך ומו"ר זצ"ל, אך כפי שהסברנו במאמר, בע"א כו"ע יודו, ובוודאי ה'חזון איש' וה'בית יצחק'. אין במערכת מיתוג, כבוב המעגלים החשמליים המודרניים, ולכאורה אין איסור לכו"ע.

2. דיבור היוצר פעולה

דברי הרב רוזן מונחים בפני הקורא (ציטטנו אותם במלואם), ואין מקום לענ"ד להתווכח על כוונתם. הבאנו את דברי הרב רוזן כתנא שמסייע לשיטת **החולקים**. לשיטתנו, אין כל צורך בדברי הרב רוזן, וכפי שביססנו את טענתנו באריכות במאמר הראשון (אמונת עתך 129), הדיבור מותר לכתחילה.

ג. הערות נקודתיות

1. איך אפשר לטעון כי טענתנו ש'אין כל קשר בין האמירה לבין הפעולה' איננה עובדה אלא פרשנות. המציאות, למי שמכיר את אופן פעולתה של הע"א, היא שאין קשר בין האמירה לפעולה.
2. כל המאמר עוסק בע"א שאינה עושה מלאכה. אם כן, אין כל מקום לחשש לתוצאות מלאכה.
3. הכישור איננו חומרא, אלא דרך תפעול של המערכת. אחרי שיהיה כישור שיתאים את הע"א לשבת - כל שאר הדברים ייעשו מעצמם.
4. התגובה חסרה דיון מהותי ועקרוני אימתי שייך לאסור פעולה בשבת שאין עליה שם מלאכה. זה מה שמבקש המגיב לחדש. כאשר אדם עושה איזו פעולה, היא ניכרת הן בגופו של הפועל או במקומו שלו, הן בגוף הנפעל או במקום אחר. ניתן תמיד להכיר ולהבחין גם בפעולתו של האדם הפועל, ובנפרד גם בתוצאה בגוף הנפעל. התורה אסרה ל"ט מלאכות בשבת, ובכל אחת מהן ניתן לזהות את פעולתו של האדם העושה ואת התוצאה על הנפעל. יש וְכֹחַ אחר משתתף כדי להשיג את התוצאה המכוונת, אבל בכל מקרה ניתן לזהות את פעולתו של האדם ובנפרד את התוצאה המושגת. למשל, זורה והרוח מסייעתו - האדם מנענע בידו רחת והתבואה מוקפצת ברוח. פעולתו של האדם ניכרת שהיא כדרך המלאכה, ועל התבואה ניכר שנעשתה בה מלאכת זרייה והוסרה ממנה הפסולת. מה הפעולה שעושה האדם שמדבר עם הע"א? איזו תוצאה נעשית בנפעל? מי הוא הנפעל במקרה של הע"א? ברור שאין שם מלאכה על פעולה זו של האדם, שאינה אלא אמירה כדרכו, ואמירה כשלעצמה אינה מזוהה עם שום מלאכה מל"ט מלאכות, היא אינה מרמזת על מלאכה כלשהי, וגם המדבר אינו מתכוון בדיבור לעשות מלאכה מל"ט מלאכות. לפיכך גם כאשר מדבר עם הע"א ורצונו לקבל את המידע ממנה, הרי קבלת מידע אינה מלאכה. חשוב לזכור, ושוב זה לכו"ע: תוצאה חשמלית לבדה שאין בה אחת מל"ט מלאכות אינה סיבה מספקת כדי לאסור; נדרש גם שהאדם יעשה פעולה כלשהי, שהיא ייחודית ומזוהה באופן מובהק כאופן של הפעלת מכשיר חשמלי, כגון לחיצה על כפתור חשמלי.

תגובה למאמר 'משך כדי אכילת פרס' / הרב עידוא אלבה

במאמר על שיעור אכילת פרס, אמונת עתיך 131 (תשפ"א), עמ' 148-155, כתב הרב עזריה אריאל שכיוון שמהגמרא בכתובות (סד ע"ב) מוכח שבכיכר שממנה נלקח המושג 'שיעור שתי סעודות' השיעור נאמר בנפח של החיטים, יש לקבוע את השיעור גם בפרס של אותה כיכר, שהוא שיעור סעודה אחת, לפי נפח חומר הגלם שממנו נעשתה הפת. ולפי ההנחה שביצה היא 50 גרם, ומסמ"ק אחד של חיטה יוצא גרם לחם, כפי שכתב